

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ

2013–2014

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jméno a příjmení autora

Petr Košek

Název práce

Československá měnová reforma (1919)

Praha 2014

Vedoucí bakalářské: PhDr. Aleš Bříza

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED (PART TIME)

2013-2014

BACHELOR THESIS

Name and surname

Petr Košek

Title

Czechoslovak currency reform (1919)

Prague 2014

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Aleš Bříza

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 20.2.2014

Petr Košek

Poděkování

Rád bych poděkoval PhDr. Alešovi Břízovi za pomoc a ochotu při výběru tématu bakalářské práce.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá měnovou reformou v roce 1919, která osamostatnila československou měnu od měny rozpadlého Rakousko-Uherska po první světové válce. Zohledňuje ekonomickou situaci Rakousko-Uherska a nově vzniklého Československa a některé historické souvislosti. Závěrem se zabývá samotným provedením akce, zadržením oběživa a okolkováním bankovek.

Klíčová slova

Měnová reforma, Alois Rašín, hospodářská krize, hospodářství Rakousko-Uherska, hospodářství Československa, koruna československá, stabilita měny

Annotation

This Bachelor thesis deals with the currency reform in 1919, which became independent Czechoslovak currency from the currency disintegrating Austro-Hungarian Empire after the First World War. It reflects economic situation of Austro-Hungarian Empire and newly formed Czechoslovakia and some historical context. Finally deals with the actual implementation of the action, detention currency banknotes and procrastination.

Key words

Alois Rašín, currency reform, currency stability, economy of The Austria-Hungary, economy of The Czechoslovakia, Czechoslovakia crown, economic crisis

Obsah

Úvod.....	9
1 Konec Velké války.....	10
1.1 Poválečné myšlení.....	10
1.2 Pokusy o smír.....	11
1.3 Pařížská mírová konference.....	13
1.3.1 Účastníci.....	14
1.3.2 Saint-Germainská mírová smlouva s Rakouskem.....	14
2 Vznik Československa.....	16
2.1 Předehra.....	16
2.1.1 Generální stávka.....	16
2.2 Císařský manifest.....	17
2.2.1 Federalizace Předlitavska.....	17
2.2.2 Odpověď.....	18
2.3 Práce Národního výboru.....	19
2.3.1 Andrassyho nóta.....	19
2.3.2 Převzetí moci.....	20
2.3.3 První zákon.....	21
2.3.4 Úspěšný den.....	21
2.4 Alois Rašín.....	22
2.4.1 Politické počátky.....	22
2.4.2 Členem Národního výboru.....	23
2.4.3 Ministrem financí.....	23
2.4.4 Atentát.....	24
3 Hospodářská situace Rakousko-Uherska.....	25
3.1 Hospodářské a politické poměry.....	25
3.2 Ekonomická síla českých zemí.....	27
3.2.1 Podíl národního důchodu.....	27
3.2.2 Situace v bankovníctví.....	28
3.2.3 Síla českých bank.....	29
3.3 Předpoklad pro měnovou reformu.....	29
3.3.1 Přírůstek oběživa.....	30

3.4 Situace po měnové reformě.....	31
3.4.1 Ekonomická síla.....	32
4 Hospodářský vývoj Československa.....	33
4.1 Zastavení růstu inflace.....	33
4.1.1 Vysoká hodnota koruny.....	33
4.2 Vývoj koruny.....	34
4.2.1 Výkyvy kurzu.....	34
4.2.2 Vzestup cen.....	35
4.2.3 Mzdy v daném období.....	35
4.2.4 Mezinárodní dluhy.....	36
4.3 Přetrvávající inflace.....	37
4.3.1 Zastavení inflace.....	37
4.3.2 Negativní jevy posílení koruny.....	38
4.3.3 Stabilizace.....	39
4.4 Důsledky hospodářské krize.....	40
5 Měnová reforma.....	41
5.1 Měna.....	41
5.1.2 Základní koncepce.....	42
5.1.3 Zadržení oběživa.....	42
5.2 Průběh reformy.....	42
5.2.1 Provedení.....	42
5.2.2 Protest rakousko-uherské banky.....	44
5.2.3 Koruna československá.....	45
5.3 Bankovní úřad.....	45
5.3.1 Funkce bankovního úřadu.....	46
5.3.2 Vytvoření zlaté rezervy.....	46
5.4 Zhodnocení.....	46
5.5 Odkaz Aloise Rašína.....	47
Závěr.....	50
Seznam použitých zdrojů.....	51
Seznam tabulek.....	53

Úvod

Úkolem bakalářské práce je zachytit měnovou reformu nově vzniklého Československa a jeho hospodářskou a ekonomickou situaci po skončení první světové války. První války skutečně masového charakteru, která vyčerpala lidské a hospodářské zdroje většiny zúčastněných zemí a která vedla k rozdělení evropského kontinentu podle nových moderních kritérií, přetrvávajících do dnešních dnů. O slovo se přihlásil nacionalismus a sebeurčení národů. Mírová konference, která do té doby neměla obdoby, rozdělila národy a zasela mnohé budoucí sváry. V tehdejší době bylo těžko si představit události budoucí. První světová válka ukončila staletí zavedené pořádky a vrhla svět do nového moderního věku.

První kapitola se tak zabývá válečnou dobou a některými událostmi, které směřovaly ke konci války. Mír snad mohl být dohodnut dříve, pád východní fronty a vstup Spojených států amerických do války však byly podněty spíše k jejímu pokračování. Ústřední mocnosti a především pak Rakousko-Uhersko bojovalo až do úplného vyčerpání.

Druhá kapitola se pak zabývá především domácí scénou v kritických chvílích října 1918. Hladké převzetí moci Národním výborem bylo pečlivě připraveným a skvěle provedeným činem několika mužů schopných iniciativně jednat a organizačně zabezpečit převzetí Českých zemí pod vlastní kontrolu. Mezi tyto "muže října" patřil i Alois Rašín, který byl jednou z hlavních osobností nově vzniklé republiky.

Další díl práce se zabývá hospodářskými poměry v Rakousko-Uhersku a následně v nově vzniklém Československu. Události se zaměřují na vývoj měny a růstu inflace, která přímo iniciovala odtržení oběživa v Československu od dalších částí bývalé monarchie, měnově stále spjatých pospolu se všemi negativy z toho plynoucích.

Poslední díl práce se pak zabývá samotnou měnovou reformou, jejím provedením a průběhem. Následně probíhá krátké zhodnocení této akce s ohledem na další vývoj v Československu.

1 KONEC VELKÉ VÁLKY

1.1 Poválečné myšlení

"Takové jsou tedy podmínky příměří, jež dnes v jedenáct hodin dopoledne uzavřelo nejstrašnější a nejkrvavější válku v dějinách lidstva. Lze jen doufat, že tím jednou provždy veškeré války skončily."¹

David Lloyd George v dolní sněmovně, 11.11.1918

Dne 11. listopadu 1918 ukončila Velkou válku (1914-1918) kapitulace Ústředních mocností. Příměří vstoupilo v platnost v 11 hodin a bylo podepsáno kolem páté hodiny ranní téhož dne v Compiègne Matthiasem Erzbergerem, zplnomocněncem nové německé vlády a francouzským maršálem Ferdinandem Fochem ve štábním železničním vagóně.

Porážka Německa neznamenal pouze konec první světové války, ale byla také jedním z hlavních faktorů, které určily změny v územním uspořádání jednotlivých států a ovlivnily poválečné myšlení. Příměří podepsané 11. listopadu 1918 bylo odrazem pevného rozhodnutí Dohody a jejích spojenců zajistit, aby Německo zcela uznalo svou vinu za rozpoutání války, alespoň částečně ji napravilo a nedostalo příležitost začít válku novou.

Čtyři válečné roky navždy otřásl sebedůvěrou mocností, která přivedla Evropu ke světové nadvládě. Po událostech na západní frontě Evropané už nemohli nadále hovořit o svém poslání civilizovat svět. Válka svrhla vlády, ponížila mocné a zpěvracela celé společenské zvyklosti. Vize koloniálních říší dostala tvrdou ránu. Bolševická revoluce v Rusku v roce 1917 nahradila carskou nadvládu. Rakousko-Uhersko na konci války zmizelo z map a zanechalo v srdci Evropy velkou díru. Osmanská říše se svými rozsáhlými državami na Středním východě a kouskem Evropy byla na kolenou. Imperiální Německo se stalo republikou. Staré národy - Poláci,

¹ GILBERT, Martin. Dějiny dvacátého století. 1. vydání. Praha: N.L.N, s.r.o., 2005. 360s. ISBN 80-7106-401-7.

Litevci, Estonci, Lotyšši - se opět probraly k životu a nové národy - Jugoslávci a Čechoslováci - bojovaly o své zrození.²

„Pokud jde o společenské vztahy, britská a francouzská buržoazie měla zvláštní důvod, proč války litovat: válka totiž zničila stabilitu světa bezpečných investic a nízké inflace, které se většina buržoazie - zejména ta její část, od níž se čekalo, že své zkušenosti zaznamená - těšila před rokem 1914. Ve východní a střední Evropě drama I. světové války naopak znamenalo, že lidé už tolik nehleděli na svět před rokem 1914 s nostalgii. Válka znamenala existenci nového světa a ten starý si již nikdo neuměl představit. Konec války nebyl návratem k "normálu", protože "normálnost" byla zničena.“³

1.2 Pokusy o smír

V létě 1917 se těžiště bojů přesunulo na východní frontu. Prvního července zahájil generál Brusilov pečlivě připravovaný útok, k němuž se zavázala Prozatímní vláda. Zpočátku Rusové slavili velké úspěchy. Během svého postupu přes východní Halič zajali 17000 vojáků rakousko-uherské armády a dosáhli stanoveného cíle, ropných polí u Drohobyče a Lvova. Pomáhala jim při tom i česká brigáda. Když se tato brigáda ocitla proti postavení rakouské 19. divize sestávající z Čechů, podařilo se jejím příslušníkům přemluvit mnoho krajanů k dezerci.

Další Brusilovův postup byl však rakousko-uherskou armádou zastaven díky německým posilám vedeným generálem Litzmannem.⁴

Neúspěch ruské ofenzivy vedl k další destabilizaci politické situace v Rusku. Následující německý protiútok pak zmařil veškeré naděje na změnu vojenské situace a přímo tak ovlivnil další události na východní i na západní frontě.

² MACMILLANOVÁ, Margaret. Mírotvorci. 1. vydání. Český Těšín: Academia, 2004. 14 s. ISBN 80-200-1151-X.

³ VINEN, Richard. Evropa dvacátého století. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2007. 69 s. ISBN 978-80-7021-735-1.

⁴ GILBERT, Martin. Dějiny dvacátého století. 1. vydání. Praha: N.L.N, s.r.o., 2005. 315-316 s. ISBN 80-7106-401-7.

Jedenatřicátého července dobyly německé a rakousko-uherské jednotky poslední zbytky rakouského území, které generál Brusilov obsadil již dvakrát předtím.

Po Bethmannu Hollwegovi nastoupil do funkce říšského kancléře Německa Dr. Georg Michaelis, který po úspěchu na východní frontě odmítl rezoluci většiny členů říšského sněmu. Rezoluce se snažila dojednat "usmíření a trvalý mír".

Prostřednictvím svých volených zástupců volala po míru veřejnost v neustále větším počtu zemí. Představitelé politických i vojenských kruhů však hodlali ve válce pokračovat a na smýšlení voličů se často neohlíželi ani poslanci. Když se vůdce britských labouritsů Ramsay MacDonald pokusil přesvědčit dolní sněmovnu, aby rezoluci říšského sněmu o míru podpořila, hlasovalo pro jeho návrh pouze 19 poslanců z celkových 149 poslanců.⁵ MacDonald pak napsal americkému prezidentu Wilsonovi, že naděje na dosažení míru by byly větší, kdyby Spojené státy do války nevstoupily. Shodou okolností Wilson tentýž den v soukromém dopise napsal: "V otázce míru zastávají Anglie s Francií zcela odlišné stanovisko než my. Po válce je ale donutíme, aby přijali to naše, protože kromě jiného je budeme mít finančně v hrsti."

Návrhy na uzavření míru rovněž nevyhovovaly zájmům národů, které od porážky Rakousko-Uherska očekávaly vlastní samostatnost. Tyto národy navíc formovaly vlastní armády na straně Dohody. Na soluňské frontě například bojovalo na straně Dohody mnoho bosenských Srbů. Češi zase v ruském zajetí začali formovat legie a chystali se do boje proti Rakousko-Uhersku jako česká národní armáda.

Neochota všech zúčastněných mocností vedla k pokračování ve válce až k doslova totálnímu opotřebení. Země bojující od roku 1914 byly zcela vyčerpané. Po Rusku tak bylo na řadě Rakousko-Uhersko. To požádalo separátně o příměří 14. září 1918, zatím však bez úspěchu. V této době již Rakousko-Uhersko prakticky podléhalo německému vedení. Jejich vztahy tato snaha v bouřlivé době nijak nezlepšila.

Rakousko-Uherský císař Karel I. se ještě 16. října 1918 pokusil vydat dekret o federalizaci Předlitavska, zahrnující Rakouskou část monarchie. Pro mocnosti Dohody byl v této době již neakceptovatelný. Uvažovalo se již pouze o vzniku nových státních útvarů.

⁵ GILBERT, Martin. Dějiny dvacátého století. 1. vydání. Praha: N.L.N, s.r.o., 2005. 315 s. ISBN 80-7106-401-7.

Washingtonská deklarace, která byla vyhlášena 18.října 1918 již hovoří o novém státním útvaru - Československu. Jedná se o prohlášení československé nezávislosti exilovou vládou, podepsanou Tomášem Garrigue Masarykem, Milanem Rastislavem Štefánikem a Edvardem Benešem.

Až 27.října přijalo Rakousko-Uhersko podmínky prezidenta USA Woodrowa Wilsona pro vyjednání příměří. Nóta ministra zahraničních věcí Rakousko-Uherska Andrassyho mimo jiné uvádí:

*"Odpovídajíc na notu pana presidenta Wilsona z 18. t. m., zaslanou vládě rakousko-uherské, a ve smyslu rozhodnutí pária presidenta., pojednati odděleně s Rakousko-Uherskem o otázce příměří a míru, klade si rakousko-uherská vláda za čest prohlásiti, že stejně jako s dřívějšími projevy pana presidenta, souhlasí také s jeho názorem, obsaženým v poslední notě o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jihoslovanů."*⁶

28.října 1918 pak byla vyhlášena samostatná Československá republika.

1.3 Pařížská mírová konference

Pařížské mírové rozhovory byly započaty 18. ledna 1919, navazovaly na podepsané příměří z 11.11.1918 a pokračovaly až do roku 1920. Vrcholem byla Versailleská mírová smlouva s Německem.

Mírová konference vedla k podepsání pěti mírových smluv:

- Versailleská s Německem (28. června 1919)
- Saint-Germainská s Rakouskem (10. září 1919)
- Neuillyská s Bulharskem (27. listopadu 1919)
- Trianonská s Maďarskem (4. června 1920)

⁶ PÁNEK, Petr. Moderní_Dějiny: Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky. SOVADINA, Jiří. [online]. [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/andrassyho-nota-27-10-1918>

- Sévreská s Tureckem (10. srpna 1920)

1.3.1 Účastníci

Do Paříže se v lednu 1919 sjeli představitelé vítězných stran vyjma Ruska, které nebylo pozváno. Přestože Rusko do války vstupovalo na straně Dohody, nebyl nový bolševický režim západními mocnostmi uznán. Rozhodující vyjednávací pozici měla tzv. Rada čtyř, což byli zástupci USA, Francie, Velké Británie a Itálie.

Americký prezident Woodrow Wilson zastával tezi mírného vypořádání. Trest neměl být zejména pro Německo likvidační. V kontrastu s tím chtěl Německu uvalit tvrdé mírové podmínky především Francouzský premiér Georges Clemenceau. S ohledem na vyčerpání Francie a faktem, že většina bojů na západní frontě probíhala právě na jejím území, je to pochopitelné.

Za Velkou Británii jednal její tehdejší premiér David Lloyd George, který se obvykle držel střední cesty. Itálii pak reprezentoval premiér Vittorio Orlando, který hájil především územní požadavky Itálie na Jadranu.

1.3.2 Saint-Germainská mírová smlouva s Rakouskem

Saint Germainská smlouva byla podepsána 10. září 1919 a právně vymezovala nové uspořádání rakouské části Rakousko-Uherska. Rakousko získalo nynější rozlohu a vítězné mocnosti odmítly jeho nároky na oblasti německy mluvícího obyvatelstva v okolních zemích. Pro Vídeň byla smlouva velmi tvrdá, ale Rakousko nemělo příliš nástrojů k vyjednávání. Zemi hrozil hladomor a byla závislá na dovozu potravin z okolních zemí.

Saint-Germainská smlouva obsahuje celkem 381 článku. Mezi ty nejdůležitější z pohledu Československa patří:⁷

⁷ ČSR. Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919. In: 507/1921 Sb. znění účinné od 16. 7. 1920. 1921. Dostupné z: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6njqg4wta>

- článek 53 - Rakousko uznává, jak již učinily mocnosti spojené a sdružené, úplnou nezávislost státu česko-slovenského, zahrnujícího i autonomní území Rusínů na jih od Karpat.
- článek 54 - Rakousko se vzdává, pokud se jeho týče, ve prospěch státu česko-slovenského všech práv a právních titulů na území bývalého mocnářství rakousko-uherského, která leží za hranicemi Rakouska, tak jak jsou popsány v článku 27 Části II (Hranice Rakouska), a která jsou uznána podle této smlouvy za části česko-slovenského státu.
- článek 59 - Rakousko se vzdává, pokud se jeho týče, ve prospěch Rumunska všech práv a právních titulů na část bývalého vévodství bukovinského, která leží v hranicích Rumunska, tak jak budou později určeny Čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými.
- článek 88 - Nezávislost Rakouska jest nezadatelná, leda by dala k tomu souhlas Rada Společnosti národů. Rakousko se proto zavazuje, že se, pokud nesvolí řečená Rada, zdrží jakéhokoli jednání, kterým by zadalo své nezávislosti, ať přímo či nepřímou a jakýmkoli způsobem, zejména tím, že by se před přijetím za člena Společnosti národů účastnilo záležitostí některé jiné mocnosti.
- článek 89 - Rakousko prohlašuje, že již nyní uznává a přijímá hranice Bulharska, Řecka, Maďarska, Polska, Rumunska, státu srbsko-chorvatsko-slovinského a státu česko-slovenského tak, jak budou hranice tyto stanoveny Čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými.
- článek 119 - Všeobecná branná povinnost bude v Rakousku zrušena. Rakouská armáda bude příště sestavována a doplňována jenom dobrovolným vstupem.
- článek 207 - Každý ze států, kterým připadlo území bývalého mocnářství rakousko-uherského nebo které vznikly rozkouskovaním tohoto mocnářství, počítajíc k nim Rakousko, budou míti úplnou volnost jednání, pokud se týká drobných mincí bývalého mocnářství rakousko-uherského, jež jsou na jejich území. Tyto státy nebudou moci v nižádném případě ani na účet svůj vlastní ani na účet svých příslušníků nic požadovati na jiných státech z titulu drobných mincí, které drží.

2 VZNIK ČESKOSLOVENSKA

2.1 Předehra

K neodvratnému pádu Rakousko-Uherska velice přispíval také katastrofální nedostatek potravin a hospodářský rozvrat, který přivodila válka. Vídeň viděla jednotný odpor českého národa, který předpokládal konec habsburské monarchie za nezvratný. Proto se snažila ještě v poslední chvíli vytěžit z českých zemí co nejvíce zdrojů a začala je záměrně hospodářsky rabovat.

Zemská hospodářská rada pro Čechy se 9. října 1918 v Praze zabývala vážnou ekonomickou a zásobovací krizí. Zmíněný vývoz byl označen za pokus vydrancovat české země a bylo rozhodnuto dalšímu drancování zabránit všemi prostředky.

2.1.1 Generální stávka

Socialistická rada se 11. října 1918 usnesla, že v pondělí 14. října 1918 uspořádá všeobecnou generální stávku proti drancování českých zemí. Zemská hospodářská rada předpokládala, že stávka bude mít pouze všeobecně protirakouský a protestní ráz.

Akční výbor schválil vyjma protestu proti vývozu také přímé vyhlášení Československé republiky. V tomto smyslu upravil text rezoluce, kterou vypracoval F.Soukup tak, že původní formulaci „státu československého“ nahradil slovy „republiky československé“.

Místodržitelství, policejní ředitelství a vojenské velitelství v Praze se dozvěděly o chystané stávce z rozšiřovaných letáků i kolujících pověstí již 12. října 1918 a neprodleně o tom informovaly Vídeň. Vláda jim následně nařídila, aby zabránily vyhlášení československé republiky v centru Prahy, protože poměry v Praze určují vývoj v celé zemi.

Ráno 14. října 1918 vojáci městské posádky s přivolanými posilami obsadili centrum Prahy. Na důležitá místa byly rozestaveny kulomety, které byly připravené k palbě.⁸

⁸ PROKŠ, Petr. Politikové a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 179 s. ISBN 80-717-5078-6.

Místodržitelství následně rozvěsilo po městě vyhlášky, že každý pokus o násilnou změnu státního zřízení bude tvrdě potlačen. Vojáci přísně střežili Václavské náměstí, které od okolí odřízli trojitým kordónem. Stejně tak Staroměstské náměstí a veškerá další náměstí i prostranství vnitřní Prahy, kde se mohl shromáždit větší počet lidí, byla obsazena.

Generální stávka pak proběhla převážně s protirakouským vyzněním také v ostatních městech a obcích českých zemích. Představitelé Národního výboru hodnotili generální stávku spíše negativně, jako neuvážený pokus napodobit ruské bolševiky, který ohrozil národní jednotu.⁹

2.2 Císařský manifest

Císař Karel zvažoval 15. října 1918 ve Vídni s rakouským premiérem Hussarkem a předsedou uherské vlády Wekerlem ústavní reformu habsburské monarchie. Wekerle přitom nekompromisně trval na nedělitelnosti uherské části říše. Výsledkem jednání byl manifest o přestavbě Rakouska ve spolek národních států a nedotknutelnosti Uherska, který císař Karel podepsal 16. října 1918. V zásadě to nebylo nic jiného, než znovuotevřený projekt německých nacionalistů o národnostním rozdělení Předlitavska. Premiér Hussarek pozval 16. října 1918 do říšské rady českého poslance, aby je informoval o císařově manifestu. Český svaz však rovnou odpověděl, že se doslechl o záměru přeměnit Rakousko ve spolkový stát, ale s takovým řešením československé otázky nesouhlasí, proto se jeho členové nedostaví.

2.2.1 Federalizace Předlitavska

Vídeň zveřejnila 17. října 1918 císařský manifest o federalizaci Předlitavska a příštího dne ho otiskly české noviny s odmítavými komentáři. Národní výbor navíc ostře odmítl císařův manifest, protože narušuje soudržnost Čechů i Slováků a ohrožuje celistvost i nedělitelnost českých zemí. Česká otázka již neměla být vnitřním problémem Rakousko-Uherska, ale bude řešena jako součást mezinárodních vztahů se

⁹ PROKŠ, Petr. Politické a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 179-181 s. ISBN 80-717-5078-6.

zahraničními představiteli českého národa, jehož výhradním cílem je naprosto samostatný a nezávislý československý stát.

Premiér Hussarek vysvětloval 21. října 1918 císařův manifest v panské sněmovně říšské rady. Občanští členové české národnosti se proti manifestu postavili, protože zaručuje neměnnost uherského království a dává Němcům možnost odtrhnout pohraniční kraje českých zemí. Hrabě Clam-Martinic prohlásil jménem české šlechty, že zůstane věrná Habsburkům i svazu států, který vznikne pod jejich žezlem.

2.2.2 Odpověď

President Spojených států Wilson konečně 18. října 1918 habsburské monarchii odpověděl, že americká vláda uznala Čechoslováky za spojence a uznal i oprávněnost tužeb jihoslovanských národů po svobodě. Jako základ míru již nestačí pouhá autonomie národů, které jsou nyní samy oprávněny rozhodovat o tom, jak mají být uspokojeny jejich požadavky. Korunní rada následně 21. října 1918 posuzovala ve Vídni podmínky USA.

Hussarek v poslanecké sněmovně říšské rady 22. října 1918 zdůraznil, že císařův manifest neznámá nějaký přelom ve vývoji říše a není ústavním aktem, podle kterého by měly vzniknout nějaké samostatné národní státy. Hussarkovi odpověděl za Český svaz agrární poslanec F. Udržal, že není žádná naděje na záchranu Rakousko-Uherska. Samostatný československý stát vznikne bez ohledu na Vídeň. Téhož dne informovaly České listy, že prozatímní československá vláda v zahraničí vyhlásila samostatný československý stát. Šlo již o zmíněnou Washingtonskou deklaraci, která ještě posílila sebevědomí českých politiků doma.¹⁰

Vídeň se však ještě nevzdávala naděje, že přece jen získá opoziční národy ke spolupráci. Pokusila se k tomu využít takzvané rakousko-uherské delegace. To byly politické orgány tvořené členy obou parlamentů z Předlitavska i Zalitavska, které se zabývaly společnými záležitostmi habsburské říše, jako byly zahraniční, vojenské a finanční otázky.

¹⁰ PROKŠ, Petr. Politikové a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 188 s. ISBN 80-717-5078-6.

2.3 Práce Národního výboru

V té době sužoval vojenskou posádku v Praze nedostatek potravin. Předseda Zemské hospodářské rady pro Čechy A. Švehla toho mýnil využít ve prospěch národního výboru při převzetí důležitých samosprávních úřadů. Sociální demokrat L. Winter jednal 26. října 1918 s posádkovým velitelem generálem Zanantonim. Nabídl mu potraviny, když pražská posádka nebude překážet klidnému předání moci Národnímu výboru. Zanantoni uznal tyto argumenty, protože autorita vídeňské vlády výrazně klesla a její opatření vojáky nenasytí. Dále uvedl, že počítá se změnou poměrů a má za úkol udržet v Praze pořádek, takže v tomto smyslu je pražská posádka plně k dispozici Národnímu výboru.

Národní výbor 26. Října 1918 rozhodl, že v pondělí 28. Října 1918 převezme Válečný obilný ústav v Praze, aby dostal pod kontrolu rozdělování potravin, a pověřil tím A. Švehlu. Zároveň stanovil, že jakmile dostane od Tusara z Vídně zprávu o kapitulaci Rakousko-Uherska, vyhlásí československý stát.¹¹

2.3.1 Andrassyho nóta

Ministr zahraničních věcí habsburské monarchie Julius Andrassy rozeslal večer 27. Října 1918 před dvacátou druhou hodinou rakousko-uherským velvyslanectvím a švédskému ministerstvu zahraničí do Stockholmu odpověď Spojeným státům. Jeho odpověď uváděla, že Vídeň přijímá všechny podmínky amerického presidenta Wilsona pro řešení vnitřních problémů Rakousko-Uherska a žádá o zahájení mírových rozhovorů.

„V pondělí 28 října 1918 proběhla ve Švehlově bytě porada o dalším postupu Národního výboru, které se zúčastnil agrárník A. Švehla, státoprávní demokrat A. Rašín, sociální demokrat F. Soukup a socialista J. Stříbrný. Dohodli se na tom, že jakmile přijde zpráva o kapitulaci Rakousko-Uherska, chopí se Národní výbor politické moci a vyhlásí československý stát. Současně rozhodli, že Švehla a Soukup podle usnesení Národního výboru z 26. října 1918 okamžitě převezmou Válečný obilný ústav,

¹¹ PROKŠ, Petr. Politikové a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 192 s. ISBN 80-717-5078-6.

kdežto Rašín půjde do redakce Národních listů, aby projednal se Scheinerem další opatření, a všichni se opět ještě dopoledne sejdou v sídle Národního výboru v Obecním domě. Potom se rozešli.“¹²

Tisková kancelář ve Vídni zaslala ráno 28. Října 1918 znění Andrassyho odpovědi spojeným státům redakci Národní politiky v Praze. Přítomní novináři neprodleně vyvěsili její text na informační tabuli Národní politiky vedle vchodu do budovy redakce, která se nacházela přímo na Václavském náměstí. Zpráva se rychle rozšířila po celé Praze a její obyvatelé to přijali jako pád habsburské monarchie.

2.3.2 Převzetí moci

Spontánní vystoupení lidu překvapilo předáky Národního výboru. Mnozí z nich zpočátku nepovažovali Andrassyho nótu za očekávanou zprávu o kapitulaci Rakousko-Uherska a naopak považovali radost i demonstrace Pražanů za předčasné.

Představitelé Národního výboru tak byli nepřímo donuceni k neprodlenému převzetí moci od úřadů habsburské monarchie. Švehla, Rašín, Soukup a Stříbrný se vypravili k místodržitelství na Malé Straně a odebrali se k Coudenhovovu zástupci J. Kosinovi, který jejich příchod nečekal. Myslel si, že přišli místodržitele o něco požádat, a řekl jim, že není přítomen, protože odjel do Vídně. Švehla však rozhodně oznámil, že Národní výbor přebírá veškerou moc na území československého státu. Jako členové předsednictva Národního výboru tak přicházejí převzít státní správu. Ovládají Válečný obilný ústav, jehož úředníci složili přísahu věrnosti novému státu, a stejný slib požadují od ostatního úřednictva. Veřejná správa zatím bude vedena podle dosavadních zákonů. Národní výbor a jeho orgány se budou starat o pořádek, protože jim záleží na klidném přechodu do nového státu.

Důležitou akcí Národního výboru bylo také okamžité vytváření ozbrojených oddílů. Scheiner vyzval odpoledne české důstojníky a vojáky, aby se shromáždili na Žofíně, kde se bude organizovat česká armáda. To bylo důležité nejen pro udržení pořádku, ale především pro vytvoření dostatečné protiváhy k početným jednotkám

¹² PROKŠ, Petr. Politikové a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 194 s. ISBN 80-717-5078-6.

německých a maďarských vojáků pražské posádky, které mohly kdykoliv zakročit proti Národnímu výboru.¹³

2.3.3 První zákon

Členové Národního výboru také schválili první zákon československého státu, který vypracoval A. Rašín. Tento právní dokument vyhlásil vznik československého státu, jehož státní formu mělo později určit Národní shromáždění po domluvě s Československou národní radou v Paříži. Za vykonavatele státní svrchovanosti určoval Národní výbor, ponechával v platnosti všechny dosavadní zemské a říšské zákony i nařízení, podřídil veškeré úřady Národnímu výboru a uložil jim, aby prozatím pracovaly podle stávajících norem a předpisů.

2.3.4 Úspěšný den

Pondělí 28. října 1918 skončilo pro Národní výbor velmi úspěšně. Národní výbor převzal politickou moc, získal pro spolupráci pražskou policii, vytvořil vlastní vojenské jednotky, oddálil bezprostřední hrozbu zásahu rakousko-uherské armády a posílil si autoritu u české veřejnosti, která jej uznávala za nejvyšší národní a politickou instituci a řídila se jeho pokyny. Zvláště významná byla dohoda Národního výboru se státními úřady a vojenskými orgány o součinnosti při zajišťování klidu a pořádku. Současně vláda ve Vídni k tomuto účelu sama vydala příslušné směrnice a ministerstvo války rozeslalo večer 28. října 1918 vojenským velitelstvím v celé monarchii svolení ke spolupráci s představiteli národních hnutí v jednotlivých zemích Rakousko-Uherska.

Nebýt revolučního činu z 28. října 1918, připraveného a skvěle provedeného domácím Národním výborem, Češi by možná vůbec nebyli na mírovou konferenci přizváni. Poté co Národní výbor převzal politickou moc a vyhlásil československou samostatnost, dohodové mocnosti musely vyslovit souhlas s novou politickou jednotkou ve střední Evropě a uznat ji za spojence.¹⁴

¹³ PROKŠ, Petr. Politikové a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 199 s. ISBN 80-717-5078-6.

¹⁴ KALVODA, Josef. Genese Československa. Praha: Panevropa, 1998. 400 s. ISBN 80-858-4609-8.

2.4 Alois Rašín

"Rašín nasadil směle svůj život za český národní ideál v Rakousku, byl odsouzen k smrti, vyvázl životem, který zachoval proto, aby po čtyři roky pracoval pro dobro republiky a aby byl za to v osvobozené vlasti zavražděn Čechem. Nezralý mladík zabil národu Rašína, velkého ministra státníka. Hrůza musí pojmout každého Čecha, hrůza o osud národ, který takovým způsobem zachází se svými nejlepšími syny." (Karel Engliš, z nekrologu v lidových novinách 19.2.1923).¹⁵

V souvislosti s měnovou reformou je stěžejní osoba Aloise Rašína, který koncept reformy připravil a vedl. Jeho povahové vlastnosti reformě přidaly na důrazu a zajistily její překvapivě rychlý a hladký průběh.

2.4.1 Politické počátky

Alois Rašín se narodil 18. října 1867 v Nechanicích. Studoval gymnázium v Novém Bydžově, Broumově a Hradci Králové, odkud přišel roku 1887 do Prahy jako posluchač právnické fakulty Karlovy univerzity.¹⁶

Už v době právnických studií začal jasně krystalizovat jeho zájem o politické dění. Otevřená a energická povaha, přímočarost v jednání - to vše ve spojení s odbornou erudicí - vedly mladého Rašína přímo do ohnisek tehdejší české politiky, do jejího vztahu k centrální rakousko-uherské vládě ve Vídni. Odbyl si jednoroční vojenskou službu i praxi a stal se advokátním koncipientem. V roce 1891 napsal brožuru "České státní právo", která však byla zabavena a pro niž byl soudně vyšetřován.¹⁷

Alois Rašín se řadil k proudu pokrokářů, kteří se sami počítali k mladočeské levici. Pokoušeli se novým způsobem spojit národní a sociální program.¹⁸

Po vypuknutí první světové války se Alois Rašín postavil neohroženě k zásadním odpůrcům rakousko-uherské monarchie, zejména spojením s organizací

¹⁵ VENCOVSKÝ, František. Alois Rašín: život a dílo. 1. vydání. Praha: Všehrad, 1992. ISBN 80-853-0510-0.

¹⁶ RAŠÍN, Alois a Ladislav RAŠÍN. Paměti Dr. Aloise Rašína. 2. vydání. Brno: Bonus A, 1994, 229 p. Memorabilia (Brno, Czech Republic). ISBN 80-901-6934-1.

¹⁷ Tamtéž, 7 s.

¹⁸ ŠETŘILOVÁ, Jana. Alois Rašín: dramatický život českého politika. 1. vydání. Praha: Argo, 1997. 13 s. ISBN 80-720-3061-2.

"Maffie". V červnu 1915 byl zatčen a odvezen do vídeňského vojenského vězení a společně s Karlem Kramářem a dalšími byl obžalován z velezrady. Po následné amnestii v červenci 1917 se vrátil do Prahy a 22. září 1917 byl potřetí promován na doktora práv.

2.4.2 Členem Národního výboru

Alois Rašín byl v čele revolučního Národního výboru společně s Antonínem Švehlou, Jiřím Stříbrným, Františkem Soukupem a Vavro Šobárem. Národní výbor se fakticky stal první vládou vzniklou na troskách Rakousko-uherské monarchie a 28. října 1918 vyhlásil československou samostatnost. Z Rašínova pera vyšel první manifest a zákon Československé republiky. Tímto zákonem převzal Národní výbor svrchovanou moc na území nového státu. Karel Kramář tou dobou jednal v Ženevě se zahraničním odbojem.¹⁹

Původně byl Alois Rašín plánován do funkce ministra vnitra nově vzniklého Československa. Především pro svoje organizační schopnosti a důraz při plnění svěřených úkolů. Rašín se však rozhodl jinak. Vzal na sebe nejdůležitější, ale i nejobtížnější úkol: položit základy peněžního a finančního uspořádání státu. Byl jmenován v první Kramářově vládě ministrem financí a setrval v této funkci do 7. července 1919.

2.4.3 Ministrem financí

Veškerou svou energii zaměřil na překonání poválečného hospodářského, finančního a peněžního chaosu, na překonání hrozící inflace, na ochranu před vlivem rozvratu, k němuž došlo ve všech sousedních zemích, na překonání válečného nedostatku a bídy a na rychlé uvedení národního hospodářství do plynulého chodu. Nejvíce proslulá je pak jeho měnová reforma z března 1919, kterou osamostatnil československou měnu a položil základy k provádění vlastní měnové politiky. Sváděl velký boj o nastolení pořádku ve veřejných financích, což bylo jasně vyjádřeno už předložením prvního státního rozpočtu.

¹⁹ LACINA, Vlastislav. Alois Rašín. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1992, 50 s. Kdo je-- (Mladá fronta), sv. 6. ISBN 80-204-0303-5.

Uspořádání hospodářských poměrů nově vzniklého státu však bylo spojeno s řadou tvrdých a nepopulárních opatření. Problém uspořádání poválečných poměrů začal dostávat ostré sociální aspekty. Finanční a měnová politika se dotkla nepříznivě řady občanů. Přišly nové daně, přicházely mzdové požadavky státních zaměstnanců, úředníků, dělníků. Rašín se stal terčem útoků a obecným hromosvodem nářků a kritiky.

Jako ministr financí byl znovu povolán do Švehlovy vlády 8. října 1922. Měl tak znovu možnost zasahovat přímo do veřejného dění a do řízení státní politiky, zejména pokračoval ve své měnové deflační politice, která směřovala ke zvyšování kupní síly koruny. Stejně nekompromisní byl i v úsporné rozpočtové politice. Stejně jako ve svém prvním období na postu ministra financí.

Politická situace v tomto období však byla velice rozdílná od situace před čtyřmi lety. Koncem roku 1922 se Alois Rašín ocitnul na kraji svých možností. Negativní politické, hospodářské i sociální důsledky jeho finanční politiky, jež byla prosazována s nebyvalou tvrdohlavostí a zaslepeností, proti němu obrátily nejen opozici, Hrad, vlastní politickou stranu, ale i osobní přátele.²⁰

2.4.4 Atentát

Dne 5. ledna 1923 byl úkladně střelen mladým komunistou, když vycházel ze svého bytu v Žitné ulici v Praze. Zemřel až 18. února 1923 na následky zranění. 21. února mu byl vypraven slavný pohřeb z Pantheonu Národního muzea.²¹

Atentátníkem byl devatenáctiletý úředník pojišťovny z Německého brodu Josef Šoupal. Byl odsouzen k 18 letům žaláře. Propuštěn byl v roce 1941.

²⁰ ŠETŘILOVÁ, Jana. Alois Rašín: dramatický život českého politika. 1. vydání. Praha: Argo, 1997. 123 s. ISBN 80-720-3061-2.

²¹ VENCOVSKÝ, František. Alois Rašín: život a dílo. 1. vydání. Praha: Všeherd, 1992. 10 s. ISBN 80-853-0510-0.

3 HOSPODÁŘSKÁ SITUACE RAKOUSKO-UHERSKA

Od roku 1526, tedy téměř 400 let, byly české země spojeny v habsburské monarchii s alpskými zeměmi a s Uhrami. Ztráta samostatnosti zemí koruny české po porážce na Bílé hoře v roce 1620 měla především hospodářské důsledky. Spolu s pustošením za třicetileté války vedla v 17. století k hlubokému hospodářskému úpadku. Teprve od poloviny 18. století byla stagnace postupně překonávána a teprve během dvou posledních desetiletí 18. století započal vzestup. Ten byl spojen s nástupem kapitalistického způsobu výroby a přivedl české země mezi ty evropské oblasti, které měly agrárně průmyslový charakter a začátkem 20. století vstupovaly již do druhé etapy industrializace.

3.1 Hospodářské a politické poměry

"Ustavičnou inflací mohou vlády v tajnosti a nepozorovaně zabavit významnou část bohatství svých občanů. Avšak nejen že jejich majetek tímto způsobem zabavují, nýbrž zabavují ho svévolně. A zatímco mnoho lidí tento postup ochudí, někteří na něm ve skutečnosti zbohatnou. Pohled na takovou svévolnou restrukturalizaci bohatství otřásá nejen pocitem bezpečí, ale také důvěrou ve spravedlnost stávajícího rozložení majetku. Z těch, jimž díky tomuto systému spadnou peníze do klína v míře převyšující jejich zásluhy a dokonce jejich očekávání či tužby, se stávají "zlatokopové"; jsou potom terčem nenávisti nejen proletariátu, ale také buržoazie, kterou politika prosazování inflace ochudí rovněž. Zároveň s tím, jak postupuje inflace a jak reálná hodnota měny z měsíce na měsíc prudce kolísá, všechny trvalé vztahy mezi dlužníky a věřiteli, které tvoří nejvlastnější základ kapitalismu, se rozkládají tak totálně, že téměř pozbývají smyslu. Proces hromadění bohatství tak degeneruje v hazardní hru a loterii."²²

²² KEYNES, John Maynard. Ekonomické důsledky míru. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 156 s. ISBN 80-732-5043-8.

První světová válka byla, jak je všeobecně známo, svými iniciátory původně koncipována jako bleskové válečné tažení. Před ní se vydatně zbrojilo, budovaly se masové ozbrojené síly založené s výjimkou Anglie a Spojených států na všeobecné branné povinnosti. Zbrojní výdaje v letech 1906 až 1913 prudce vzrostly, nejvíce v Německu (o 69 %) a ve Francii (o 86 %).²³

Vybudování válečného hospodářství bylo nezbytností. První světová válka postavila před ekonomiku nový problém, totiž nahrazení rychlé technické i fyzické opotřebovanosti bojové techniky a její ztráty v těžkých bojích. Již samotné řešení tohoto problému vyžadovalo zásahy do struktury hospodářství vytvořené tržní automatikou a použití mimoekonomických donucovacích a organizátorských zásahů státu. Vedle toho bylo nezbytné mimoekonomickými prostředky zabránit zhroucení ekonomiky v důsledku prudké inflace a zajistit alespoň minimální zásobování obyvatelstva. Vytvoření organizace válečného hospodářství bylo velmi náročným úkolem, s nímž nebyly zkušenosti, a bylo ho nutné řešit v chodu válečných operací.

Během války vypsal Německo devět a Rakousko (Předlitavsko) osm vnitřních půjček. Průvodním jevem byl tisk hodnotou nepodložených papírových bankovek. V Německu se oběh bankovek zvýšil o 1141 %, ve Velké Británii o 1154 %, ve Francii o 532 % a v Itálii o 504 %. V Rakousko-Uhersku vzrostlo oběživo z 2,13 mld. K na 30,68 mld. K, tedy o 1440 %. Důsledkem byl rozvrat finančního systému, katastrofální růst inflace a růst životních nákladů. V této souvislosti je však třeba upozornit, že plně se zhoubné důsledky inflace projeví až po válce, a to se všemi dopady nejen na hospodářství, ale i v oblasti sociální a politické.²⁴

²³ GEBHART, Jan a Ivan ŠEDIVÝ. Česká společnost za velkých válek 20. století: pokus o komparaci. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003. 46 s. ISBN 80-246-0742-5.

²⁴ Tamtéž, 47 s.

3.2 Ekonomická síla českých zemí

Habsburská monarchie tvořila jedno celní území, měla společnou měnu, společné ministerstvo financí a společnou Rakousko-Uherskou banku.

Po celé 19. století se ekonomický vývoj habsburské monarchie jako celku opožďoval za vývojem hlavních západoevropských států a USA. Tento trend se začátkem 20. století jen poněkud zpomalil. Podíl obyvatelstva, které nacházelo obživu v průmyslu a hornictví, byl podstatně nižší než v Anglii, USA, Německu, Francii, Belgii a Itálii.

Velice konzervativní vnitřní i zahraniční politika hospodářský rozvoj Rakousko-uherské monarchie brzdila. Navíc stále sílící závislost na Německu vzbuzovala pochybnosti o dalším samostatném vývoji habsburské monarchie. Perspektivy jejího hospodářského rozvoje nebyly vlivem vnitřních rozporů a státní hospodářské politiky příliš příznivé. Rakousko-Uhersko patřilo ke státům, kde se ekonomická úroveň jednotlivých oblastí velmi lišila. Tyto rozdílnosti se navíc prohlubovaly nacionálním prvkem jednotlivých oblastí.²⁵

3.2.1 Podíl národního důchodu

České země, které před Bílou horou tvořily samostatné České království, zahrnovaly v Rakousko-Uhersku vzájemně administrativně nespojené země - Čechy, Moravu a Slezsko. V roce 1913 měly dohromady 10,3 mil. obyvatel, tj. asi pětinu populace monarchie a 36% Předlitavska. Nacházelo se v nich 52 % průmyslových a živnostenských závodů a bylo zaměstnáno 56,9 % všech činných v průmyslu celého Předlitavska. Také ve vybavení energetickými zdroji měly České země dominantní postavení. Roku 1900 zde bylo soustředěno 54,7 % HP Předlitavska.

²⁵ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 21 s. ISBN 80-200-0199-9.

Nejdůležitější však bylo, že se v českých zemích vytvářela téměř polovina (podle propočtu rakouských ekonomů 42,8 %) národního důchodu západní části monarchie.²⁶

V produktivní sféře se České země rozvíjely od poslední třetiny 19. století podstatně rychleji než monarchie jako celek, ale i než dosud hospodářsky vyspělejší Horní a Dolní Rakousy a Vídeň.

České země tedy téměř z poloviny financovaly rakouský stát, který ale udržoval český národ v neplnoprávném postavení a nepřipouštěl k vládě ani českou buržoazii.

3.2.2 Situace v bankovníctví

Silnější postavení než v průmyslovém odvětví dosáhla česká buržoazie v bankovníctví a peněžnictví. To znamená v oblasti, které patřilo s nástupem imperialismu mimořádné místo ve vývoji ekonomiky.

„V období 1900-1912 dosahoval roční přírůstek kapitálu bank v českých zemích již 13,3 %, zatímco v celém Předlitavsku jen 6 %. Důsledkem bylo, že podíl kapitálu bank v českých zemích stoupl v období 1881-1912 z 7 % na 23 % všeho akciového kapitálu bank západní části monarchie. Od počátku 20. Století se dříve zaostávající bankovníctví českých zemí rozvíjelo podstatně rychleji než bankovní centrum ve Vídni a Praha se stala druhým, i když ještě provinciálním peněžním centrem západní části monarchie.“²⁷

Tab.1: Růst akciového kapitálu velkých českých bank

	1917, mil K	1918, mil K
Živnostenská banka	80	120
Pražská úvěrní banka	30	50
Česká průmyslová banka	40	80
Moravská agrární a průmyslová banka	14	36

²⁶ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 22 s. ISBN 80-200-0199-9.

²⁷ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 29 s. ISBN 80-200-0199-9.

3.2.3 Síla českých bank

Koncem první světové války se podstatně zvýšila kapitálová síla českých bank, což bylo velkou výhodou pro zakladatelskou a investiční činnost po vzniku republiky.

V prvních letech republiky získala na hospodářskou politiku rozhodující vliv finanční skupina Živnostenské banky jako kapitálově nejsilnější skupina české buržoazie. Prosadila svou orientaci ve státní finanční politice, politice měnové, obchodní i průmyslové. Oblast zemědělství a agrární politiky se stala doménou agrární strany a agrárního kapitálu. Ten postupně nabýval sil k nástupu i do dalších oblastí československé ekonomiky v následujícím období.

3.3 Předpoklad pro měnovou reformu

V prvních čtyřech měsících existence nové republiky platila nadále stará rakousko-uherská měna. Bezprostředně po převratu schraňovalo obyvatelstvo vlastní peníze. V oběhu se jich tak nedostávalo. Na podnět K. Engliše byl přijat zvláštní zákon o zavedení obchodních platidel. Ten předpokládal vydání dočasných náhradních platidel Zemskou bankou ve výši 50 mil K. Toto opatření mělo ulehčit nedostatku bankovek v oběhu. Tisk těchto náhradních platidel začal, nicméně nebyly uvedeny do oběhu. Vlna teaurace totiž mezitím přestala a naopak rakousko-uherských bankovek v oběhu rychle přibývalo. Rakousko-uherská banka ve Vídni, která nadále plnila funkci cedulové banky i pro československé území, vydávala po rozpadu monarchie ve velkém množství nové nekryté bankovky a zvětšovala již tak obrovskou inflaci. Všechny protesty československého ministerstva financí zůstávaly bezvýsledné. Za této situace bylo pro vládu nezbytné provést co nejdříve měnovou odluku a řešit měnový problém.

V lednu 1919 byly k tomu vytvořeny reálné předpoklady tím, že bylo dokončeno obsazení Slovenska a svrchovanost samostatné republiky byla na předpokládaném území zajištěna vojskem. Postupně se realizovaly i další znaky samostatného hospodářství. Pražská burza byla otevřena po více než čtyřech letech 3. února 1919 a krátce nato zřídila československá vláda vlastní devizovou ústřednu. Zákonem z 20. února 1919 pak bylo Československo odděleno od Rakouska a Maďarska v oblasti celní a prohlášeno samostatným celním územím. Sérii opatření k organizačnímu

osamostatnění československého hospodářství dovršila měnová odluka uzákoněná 25. Února. Nebyla však v nástupnických zemích první. Před Československem ji provedla okolkováním starých rakousko-uherských bankovek Jugoslávie.

3.3.1 Přírůstek oběživa

Během války došlo k velkému znehodnocení peněz a rozmnožení oběživa. Největší přírůstek měny probíhal především v posledních měsících války a bezprostředně po rozpadu monarchie. Rakousko-Uherská banka vykazovala od roku 1914 tento oběh (v mld. K):²⁸

Tab.2: Výkazy oběživa

23. července 1914	2,13
26. října 1918	30,68
Koncem roku 1918	35,59
28. února 1919	37,57

²⁸ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 82 s. ISBN 80-200-0199-9.

Vedle toho zbylo po Rakousko-Uhersku 101,57 mld. Příprava měnové odluky byla svěřena úzké skupině představitelů finančního kapitálu, v níž kromě ministra financí Aloise Rašína byli vrchní ředitel Zemské banky E. Roos, ředitel Zemské banky A. Novák a vedoucí měnového odboru ministerstva financí K. Leopold. Po návratu z jednání mírové konference v Paříži byl o přípravách měnové reformy podrobně informován i vrchní ředitel Živnostenské banky K. Preiss.

3.4 Situace po měnové reformě

Vytvoření samostatného československého celního území a provedení měnové reformy byly prvními významnými opatřeními nového státu v hospodářské oblasti. Ukončily provizorní období a položily základní kameny k budování československé ekonomiky. Při realizaci se s plnou naléhavostí dostaly do popředí úvahy, jaké místo zaujme Československo v evropské ekonomice a kdo bude v novém hospodářském celku hrát vůdčí úlohu.

Právně bylo popřevratové provizorium uzavřeno a proces osamostatňování dovršen až podepsáním saint-germainské mírové smlouvy 10. září 1919. Na vnitřní vývoj neměl tento právní akt rozhodující vliv, ale v zahraničně obchodních a mezinárodních vztazích byl důležitým momentem. Teprve až po podepsání mírových smluv s Německem a Rakouskem byly ochotny nejen cizí státy, ale i zahraniční banky a obchodní společnosti uzavírat dohody s československou vládou, bankami, obchodními a průmyslovými podniky na území nově vzniklého Československa.

3.4.1 Ekonomická síla

Nově vzniklá Československá republika byla hospodářsky a technicky nejvyspělejším nástupnickým státem Rakousko-Uherska. Připadlo jí 21 % plochy a 26 % obyvatel z původního Rakousko-Uherska, ale na jejím území se nacházelo podle přibližných odhadů 60 - 70 % výrobní kapacity průmyslu habsburské monarchie. V jednotlivých průmyslových odvětvích byl podíl na dědictví po monarchii značně rozdílný. Největší byl v těžbě uhlí a ve spotřebním průmyslu, jehož produkty se jako zboží běžné spotřeby v posledních desetiletích monarchie dobře uplatňovaly na jejím poměrně rozsáhlém trhu. Na území ČSR se těžilo 82 % černého a 63 % hnědého uhlí, které představovalo hlavní energetický zdroj doby. V tehdy čelném průmyslovém odvětví, v textilním průmyslu se na území Československa soustřeďovalo 80 - 90 % výrobních kapacit. V republice se nacházela téměř celá výrobní kapacita porcelánek, přes 90 % výroby skla a keramiky. Podíl výroby obuvi, rukavic, prádla a papíru se pohyboval mezi 80 - 85 %. Ve výrobě surového cukru dosahoval 76 % a piva 52 %. Nižší byl podíl zděděné kapacity v hutnictví, kovoprůmyslu a chemického průmyslu. V roce 1913 se na území pozdějšího Československa produkovalo 52 % surového železa a 44 % oceli.²⁹

²⁹ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 169 s. ISBN 80-200-0199-9.

4 HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ ČESKOSLOVENSKA

4.1 Zastavení růstu inflace

Spory o charakter poválečné hospodářské politiky se odrazily také v oblasti měnové. Základní představy vykrytalizovaly již na jaře 1919 v době měnové reformy. Na rozdíl od Německa žádná ze skupin vládnoucí české a slovenské buržoazie neviděla schůdnou cestu v inflaci. Bankovní kapitál a část na dovoz surovin odkázaných průmyslových kruhů požadovaly naopak podstatné zhodnocení koruny. Jejich zájmy prosazoval první ministr financí Alois Rašín, který již při měnové reformě usiloval o zvýšení hodnoty Kč, ovšem bez trvalého výsledku. Vysoká hodnota koruny měla být podle Rašínových představ znakem hospodářské síly nového státu.

4.1.1 Vysoká hodnota koruny

Průmyslu jako celku by však vyhovovala spíše nižší hodnota koruny. Ta by umožňovala levný úvěr, tolik potřebný pro přechod k mírové výrobě. Exportně orientovaným podnikům pak nižší hodnota měny navíc usnadňovala cenovou konkurenceschopnost na mezinárodních trzích. Mluvčím zájmů exportního průmyslu se stal K. Engliš, který již při měnové reformě na jaře 1919 doporučoval, aby vláda po měnové reformě neprosazovala zvyšování hodnoty koruny, ale snažila se o stabilizaci měny. Když se pak v květnu 1920 stal ministrem financí, cílevědomě o ni usiloval.

Krátce po nástupu do úřadu ve svém programovém prohlášení pro veřejnost zdůrazňoval, že cílem musí být stabilizace a jen stabilizace koruny, jež umožní podnikání. Zastával stanovisko, že umělé zvyšování hodnoty koruny by zdražil československé výrobky a vedl ke krizi exportních odvětví průmyslu. Englišova snaha stabilizovat československou měnu zůstala v roce 1920 neúspěšná. V podmínkách poválečného hospodářského rozvratu neexistovaly pro stabilizaci měny vnitřní ani vnější podmínky, neboť z vývozu nashromážděné valutové prostředky musela vláda v kritické zásobovací situaci použít na nákup mouky.

4.2 Vývoj koruny

Charakteristickým rysem měnového vývoje za války byla inflace. Měnová reforma na jaře 1919 ji zastavit zcela nedokázala. V květnu 1919 dosáhla Kč na švýcarské burze v Curychu nejvyššího kursu 34 švýcarských centimů, a potom až do konce roku 1921 s výkyvy klesala. Minimum zaznamenala v únoru 1920, kdy se za Kč platilo jen 5 centimů. Na nízké úrovni se pak držela s výkyvy po celý rok 1920 a také v první polovině roku následujícího. Přitom kupní síla koruny doma byla značně vyšší než mezinárodní kurs. Ten byl od roku 1921 určován poměrem k švýcarskému franku a potom k americkému dolaru.³⁰

4.2.1 Výkyvy kurzu

Československá koruna do poloviny roku 1921 byla na mezinárodních trzích úzce spojena s německou markou a s přesností někdy až fotografickou sledovala její výkyvy kursu. Vnitřní ekonomický vývoj měl na mezinárodní kurs malý vliv. Teprve od jara 1921 se začaly uplatňovat faktory poválečné obnovy. Bezprostředním podnětem, který umožnil působení těchto faktorů a otevřel cestu k samostatnému vývoji čs. měny, byl prudký pokles marky od května 1921. Množství oběživa s poklesem hodnoty koruny stouvalo. Po okolkování bankovek bylo do oběhu vráceno 5 302 mil. Kč, ke konci roku 1920 dosáhla suma oběživa více než dvojnásobku. Nejvíce peněz bylo v oběhu koncem října 1921, a to 12 327 mil. Kč.

Československá ekonomika na tento měnový vývoj silně reagovala. Docházelo k znehodnocení předválečných i válečných vkladů a usnadňoval splácení dluhů. Na druhé straně levná koruna dávala československému průmyslu možnost konkurovat na zahraničních trzích, zároveň však umožňovala cizímu kapitálu výhodně získávat akcie československých podniků. Inflace a prudké výkyvy měny měly za následek všeobecnou nedůvěru a nejistotu, oslabovaly podnikavost a zájem průmyslové buržoazie i technický pokrok. Vliv inflace na proces poválečné obnovy byl tedy rozporný.

³⁰ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 178 s. ISBN 80-200-0199-9.

4.2.2 Vzestup cen

Souběžně se znehodnocováním koruny docházelo k prudkému vzestupu cen, který byl pro obyvatelstvo charakteristickým znakem inflace. Index velkoobchodních cen dosáhl patnáctinásobku předválečné výše a maloobchodní ceny šly ještě výše. Do roku 1921 stouply ve srovnání s rokem 1913 devatenáctinásobně, od vzniku republiky zhruba trojnásobně. Přitom šlo o úřední ceny, ceny potravin na černém trhu byly ještě několikanásobně vyšší.

Tab.3: Vývoj cen 38 druhů zboží v letech 1913-1921

Rok	Nevážený index
1913	100
1914	112
1916	248
1918	660
1921	1914

U některých základních druhů potravin a spotřebního zboží byl vzestup cen ještě citelnější, než naznačuje tabulka 3.³¹ Cena pšeničné mouky stoupla ve srovnání s červencem 1914 20krát, brambor 16krát, vepřového masa 12krát, vepřového sádla 19krát, másla 18krát. Ceny průmyslového zboží stoupaly ještě výrazněji. Hnědé uhlí 17krát, petrolej 19krát, mýdlo 27krát, bavlněné šatovky 25krát, flanel 32krát, obuv 17krát.

4.2.3 Mzdy v daném období

Mzdy dělníků, úředníků a státních zaměstnanců zůstávaly pozadu i za úředními cenami, o cenách na černém trhu nemluvě. Průměrná roční mzda dělníků evidovaná v úrazových pojišťovnách se zvýšila v průběhu let 1913 - 1921 jen 9,5krát, platby nižších státních zaměstnanců dokonce pouze 5 - 7krát. Ke zvýšení dělnických mezd došlo

³¹ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 180 s. ISBN 80-200-0199-9.

hlavně díky politickým mzdovým bojům v letech 1920 a 1921. Opoždování růstu mezd za cenami bylo takového rozsahu, že jejich reálná hodnota klesla na polovinu.³²

Tab.4: Vývoj cen a reálných mezd v letech 1913-1921

Rok	Index cen	Index průměrné mzdy	
		Nominální	Reálné
1913	100	100	100
1914	112	94	84
1915	172	104	54
1916	248	123	50
1917	389	155	40
1918	660	199	30
1919	990	342	35
1920	1750	601	34
1921	1914	951	50

Při takovém poklesu reálné mzdy vydávali dělníci téměř všechny vydělané peníze za potraviny, především pak na chléb, mouku, brambory, marmeládu z řepy i další potravinové náhražky. Na nákup textilu, obuvi a dalšího spotřebního zboží, které se již začínalo objevovat na trhu, již mzdy téměř nestačily. Inflační vzestup cen postihl i městskou maloburžoazii, byť v současnosti těžko odhadnutelné míře. Celkem lze říci, že inflace byla pro vládnoucí vrstvy cestou, kterou se důsledky rozvráceného poválečného hospodářství přenášely na široké vrstvy pracujícího obyvatelstva.

4.2.4 Mezinárodní dluhy

Válkou rozvrácené a inflací zasažené hospodářství bylo hned po vzniku republiky zatíženo velkým státním dluhem. Marné se ukázalo očekávání přiznání Československu válečných reparací pařížskou mírovou konferencí. Československo naopak samo muselo některé částky platit. Mírová konference v Paříži rozhodla, že

³² LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 181 s. ISBN 80-200-0199-9.

Československo musí splatit 41,7 % rakouských a 15,9 % uherských předválečných dluhů v hodnotě necelých 6,7 mld. Kč. Dále mělo odvést do pokladny pro válečné škody majetek bývalého rakousko-uherského státu a panovnického rodu. Reparace sice dohodové velmoci Československu neuložily, ale vnutily mu tzv. "poplatek za osvobození" ve výši 750 milionů zlatých franků, tj. 4 mld. 975 mil. Kč pozdější stabilizované měny. Mimo to musela Československá republika zaplatit náklady na vydržování a repatriaci čs. zahraničního vojska v hodnotě 1 mld. 90 mil. Kč. Celkem bylo tedy Československo donuceno převzít v rámci mezinárodních závazků dluhy ve výši 13 mld. Kč.

4.3 Přetrvávající inflace

V prvních dvou poválečných letech se ani deflační koncepce Rašínova ani Englišova stabilizační politika neprosadily a v důsledku hospodářského rozvratu v letech 1919 – 20 dále pokračovala živelná inflace. Největší vliv na formování československé ekonomiky přitom měly státní zásahy v oblasti měnové. Teprve postup poválečné obnovy v průběhu roku 1921 vytvořil příznivé objektivní podmínky k zastavení inflačního vývoje. Vedle tohoto vnitřního faktoru byl důležitý i vnější faktor, totiž odpoutání koruny od říšské marky na hlavních světových burzách. Zatímco koruna si udržovala celkem stabilní kurs, marka šla od srpna 1921 prudce dolů. Tato situace se jevila stoupencům deflace vhodnou k prosazení jejich politiky.

4.3.1 Zastavení inflace

Benešova vláda si ve svém prohlášení v parlamentě již kladla za cíl zastavení inflace. Prakticky přistoupit k deflační politice ji však dočasně znemožnila mobilizace čs. armády při pokusu o restauraci Habsburků v sousedním Maďarsku. Vzniklá nejistota ve střední Evropě a náklady na mobilizaci vedly ke krátkodobému poklesu kursu Kč až na pouhých 5,5 švýcarských centimů. Od konce roku 1921 zaznamenala ale koruna znatelné zlepšení a v lednu 1922 již dosahovala 8 centimů. V druhém čtvrtletí se kurs Kč ustálil. Bylo zřejmé, že poválečná inflace byla zastavena.

Pro zásadní zvýšení hodnoty Kč nebyly však na jaře 1922 ještě všechny předpoklady. Ty se vytvořily teprve za pomoci zahraničních půjček především anglické státní půjčky a angloamerické půjčky Praze. K vzestupu hodnoty koruny na mezinárodních peněžních trzích přispěl i inflační vývoj říšské marky a rakouské koruny. Západní kapitál ztrácel totiž zájem o tyto znehodnocené měny a přesouval ho na již poměrně stabilní koruny. Dokonce i říšskoněmecké banky a podniky nakupovaly československé peníze a akcie.³³

Díky těmto činitelům začala hodnota koruny od července na burzách prudce stoupat, až dosáhla v říjnu v Curychu maxima 19,2 švýcarských centimů. Na tomto vzestupu se podílel již i Alois Rašín, který v letech 1920 a 1921 zasahoval do hospodářské politiky nepřímo a 7. října 1922 převzal v nové vládě A. Švehly ministerstvo financí a vedení měnové politiky. Podle Rašínových představ měla být deflací zvýšena hodnota československé koruny nad 20 centimů a k tomuto cíli směřoval i svoji tvrdou měnovou politiku.

4.3.2 Negativní jevy posílení koruny

Vzestup koruny z 5 na 17-19 švýcarských centimů během necelého roku však přinesl československému hospodářství velké negativní důsledky. Vývoz se v roce 1921 slibně rozvíjel, díky vzestupu koruny se však dostal do mimořádných obtíží. Prudce se zmenšil hlavně export do Francie, Rakouska a ostatních nástupnických zemí. Zmenšení vývozu a také snížení poptávky na domácím trhu vlivem krize vedlo k pronikavému snížení průmyslové výroby téměř o 25 %. Pokles výroby provázelo tvrdé stlačování mezd, v řadě odvětví až o 40 %, a růst nezaměstnanosti. V prosinci 1921 bylo 79 tisíc, o rok později již 438 tisíc registrovaných nezaměstnaných. Československo se stalo jednou z nejdražších zemí světa.³⁴

Negativní důsledky krize a deflace vyvolaly celý řetěz sociálních bojů, hlavně stávek. Deflace postihovala v první řadě vývozní průmysl, který nyní vyráběl draze a ztrácel konkurenční schopnost. Hospodářské obtíže vzbuzovaly nedůvěru i ke koruně, a tak prvotní zájem o korunu na mezinárodních peněžních trzích opadal. Uměle vyhnaná

³³ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 192-193 s. ISBN 80-200-0199-9.

³⁴ Tamtéž.

hodnota koruny začala klesat a 18. prosince 1922 dosahoval její kurs v Curychu již jen 15,1 centimů. Dočasné snížení hodnoty Kč až pod 15 centimů bylo však vyvoláno i politickými faktory – nejistotou ve střední Evropě v souvislosti s protiněmeckými sankcemi za nezaplacení reparací.

4.3.3 Stabilizace

Pokles koruny se sice podařilo zastavit, ale další pokračování deflace v podmínkách poválečné hospodářské krize se ukazovalo velmi nebezpečným pokusem. Na poradách čelných představitelů českého finančního kapitálu bylo koncem prosince 1922 ve Špindlerově mlýně rozhodnuto upustit od další deflace a stabilizovat Kč na hodnotě kolem 16 centimů. Tento kompromis měl přijmout i sám Rašín.

V této neobyčejně těžké situaci pomohla obsazení průmyslového Porúří v lednu 1923 francouzsko-belgickým vojskem. V kritickém okamžiku vyřadilo německou konkurenci hlavně na středoevropských a balkánských trzích a tak uvolnilo prostor československému vývozu. Již na jaře 1923 dostaly československé podniky v hutnictví a strojírenství rozsáhlé zakázky, které by jinak našly adresáty v Porúří. I v ostatních oborech výroby vývozu bylo cítit oslabení německé konkurence. Dočasné vyřazení nebo alespoň oslabení německé konkurence zhruba na dvě léta umožnilo československému průmyslu v hlavních směrech se přece jen vyrovnat s vysokou hodnotou koruny, obnovit a s nastupující světovou hospodářskou stabilizací i rozšířit vývoz.

Deflace svým významem daleko přesahovala měnovou oblast. Ovlivňovala formování nové ekonomiky a její další dynamický rozvoj. Působila však i ve sféře mocenské a sociální. Deflace přispěla i k tomu, že se v Československu jako jediném středoevropském státě výrazněji projevila poválečná hospodářská krize, která zkomplikovala proces poválečné hospodářské obnovy.

4.4 Důsledky hospodářské krize

Poválečná hospodářská krize, která se v Československu projevovala od konce roku 1921, postihla hlavně železářství a tradiční vývozní odvětví, jako textilní, sklářský, oděvní a lihovarnický průmysl. Na mezinárodním trhu silně poklesla poptávka po zboží a hodnota nestabilizovaného vývozu se značně zmenšila. Prudce se snížily ceny, za něž českoslovenští výrobci museli své zboží prodávat. Navíc růst úrokové míry zhoršil podmínky podnikání. Roku 1922 index průmyslové výroby proti předcházejícímu roku poklesl a v roce 1923 dosahoval stále jen 82 % předválečného stavu.³⁵

Během poválečné krize se ukázaly některé problémy dosavadního formování československé ekonomiky. Šlo především o malou konkurenční schopnost celé řady tradičně vyvážených výrobků na světových trzích a potíže při získávání investičního úvěru nezbytného pro pronikavou modernizaci. V myšlení rozhodujících českých finančních a podnikatelských kruhů přetrvával provincialismus a obava z rizika. Většina bank a podnikatelů se snažila investovat jen tam, kde byla jistota dobrého výdělku.

³⁵ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 197 s. ISBN 80-200-0199-9.

5 MĚNOVÁ REFORMA

5.1 Měna

Cenové a mzdové poměry byly v Rakousko-Uhersku stabilní až do vypuknutí 1. světové války. Válka od základu změnila životy všech lidí a v oblasti ekonomické napáchala takovou spoušť, že dalece překonala dopady všech do té doby proběhnuvších krizí. O poklesu hodnoty měny v rakousko-uherské nejlépe vypovídá skutečnost, jak rychle narůstalo množství peněz v oběhu.

Dalším krizovým jevem se pro měnu habsburské monarchie stala poněkud méně známá skutečnost, že během války velice rychle zmizely veškeré kovy, které nezbytně potřebovala armáda. Výroba mincí proto musela být postupně omezována. Rakousko-uherská banka proto zaplavila trh novými nekrytými papírovými korunami a dvoukorunami.

Zatímco v letech 1914-1915 ještě alespoň omezené množství stříbrných korun brány mincoven opustilo, v dalších letech jejich výroba ustala. Nakonec se nový císař Karel I. ani nedočkal své podobizny na mincích. Za jeho vlády již dokonce ani nebyl dostatek obyčejných kovů na ražbu bronzových a niklových drobných mincí. Drobné mince se tak začaly razit z velmi nekvalitního surového železa. I těchto provizorních kreditních mincí však byl nedostatek, a tak se lidé nakonec vrátili k praxi z revolučních let 1848-1849. To znamenalo půlení a čtvrcení drobných papírových platidel. Tím vznikaly improvizované "padesátníky" a "pěťadvacetníky". Rakousko-uherská banka už neměla dostatek sil, možností a prostředků této praxi bránit, a tak ji fakticky tiše legalizovala.³⁶

Tento stav zcela kopíroval celkovou měnovou situaci po skončení první světové války. Nutnost měnové reformy tak byla více než zřejmá.

³⁶ VONDRA, Roman. Peníze v moderních českých dějinách. 1. vydání. 51 s. ISBN 80-200-2130-2.

5.1.2 Základní koncepce

Hlavní příčinou oddělení měny od Rakousko-Uherska byly neshody s Rakousko-Uherskou bankou, která přes všechna svá ujištění nadále vydávala nové peníze do oběhu a stále zvyšovala již tak neúnosnou inflaci. Navíc v rozporu s úmluvou půjčovala Maďarské republice a německému Rakousku.

5.1.3 Zadržení oběživa

V rámci reformy chtěl Alois Rašín zadržet až 80 % z předkládané hotovosti, pokladničních poukázek a žirových účtů. Ze zadržené částky byly vydávány 1% státní dluhopisy. Zadržení oběživa mělo vést k odstranění přebytečné kupní síly. Oběživa mělo zůstat jen nezbytné minimální množství, což mělo vyvolat potřebu nových půjček.³⁷

5.2 Průběh reformy

Po skončení schůze Národního shromáždění z 25. února 1919, kde byl přijat zákon č.84/1919 Sb., byl ministr financí zmocněn provést okolkování bankovek. Byl odsouhlasen konečný způsob provedení akce, který zahrnoval kolkování bankovek, soupis majetku a uložení majetkové daně.

5.2.1 Provedení

Ještě týž den v noci vojsko a četnictvo obsadilo hranice našeho území. Byla zastavena přeprava osob a zboží přes státní hranici. Pozastavena byla také zahraniční pošta. Československému obyvatelstvu byla akce oznámena prostřednictvím tisku, vyhláškami na nástěnkách v obcích či kostelech. Trvání samotného kolkování zabralo sedm dní od 3. do 9. března 1919. Na Slovenku akce začala 12. března 1919. Důvodem byla složitější situace na tomto území.

³⁷ DOLEŽALOVÁ, Antonie. Rašín, Engliš a ti druzí: československé státní rozpočty v letech 1918-1938. 1. vydání. V Praze: Oeconomica, 2007, 422 s. ISBN 978-80-245-1356-0.

Původně se uvažovalo provést odvalu měny okolkováním razítky, ale pro technické obtíže byl tento způsob okolkování prováděn jen u tisícikorunových bankovek. U bankovek nižší hodnoty byly vylepovány kolky v hodnotě 1% z hodnoty bankovky, vytištěné v tiskárnách Unie a Haaseho. Nebyly kolkovány drobné mince koruny a dvoukoruny. Při odluce se vycházelo z teritoriálního principu. Měly být označovány bankovky, které byly v oběhu na území Československa, a to na území, které k ní de facto patřilo, neboť mírová konference ještě hranice republiky neurčila. Zároveň s okolkováním chtěl Alois Rašín zadržet 80 % sumy předkládaných peněz ve formě nucené půjčky. Touto cestou se měl vytvořit nedostatek peněz a vyvolat potřebu nové půjčky.³⁸

Od 9. března bylo vyhlášeno moratorium na přijímání vkladů i provádění výplat. Hlavní okolkovací akce probíhaly od 3. do 9. března a prováděly je finanční ústavy všeho druhu. Provedení měnové reformy bylo první velkou zkouškou autority nového státu, zvláště v Němci obydlených oblastech a na Slovensku, Mírová konference totiž ještě nerozhodla o pohraničních oblastech a neustanovila hranice republiky.

Tab.5: zapsané oběživo (v mil. K)³⁹

Bankovek Rakousko-uherské banky v oběhu	7436
Převzatých žirových zůstatků	1616
Pokladničních poukázek	468
Celkem předloženo peněžních hodnot	9420

Podíl zadržovaných bankovek dosahoval 28,6 %. Byla zachycena jen asi čtvrtina ke kolkování předložených peněz.

³⁸ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 83 s. ISBN 80-200-0199-9.

³⁹ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 84 s. ISBN 80-200-0199-9.

5.2.2 Protest rakousko-uherské banky

Na měnovou reformu v českých zemích reagovala Rakousko-Uherská banka oficiálním protestem. Odpověď a odůvodnění provedení reformy vystihuje projev Aloise Rašína v národním shromáždění:

„Protest rakousko-uherské banky zodpověděl jsem takto:“ Telegraficky dodaný protest ze dne 26. února 1919 neberu na vědomí, poněvadž rakousko-uherská banka, jak jsem měl několikrát příležitost konstatovati, nesplnila svých povinností podle statutů jí uložených, půjčovala státům vzniklým na území bývalého Rakousko-Uherska proti zřejmým ustanovením statutu a proti úmluvě, uzavřené s Československou republikou. Rakousko-uherská banka půjčovala v lombardu na válečné půjčky 75 %, ačkoli kurs těchto papírů klesl na 60 % a naprosto tím nedbala zájmů svých akcionářů, ani zájmu státního, rozmnožujíc úplně zbytečně oběživo v době, kdy peněžní ústavy buď vůbec neplatily úroků z vkladů, nebo jen půl nebo 1 procento. Rakousko-uherská banka stala se tím pouze a jedině tiskárnou bankovek, nikoli cedulovým ústavem, který má povinnost starati se ve smyslu statutu o povznesení hospodářského života ve státě. Poněvadž Československá republika byla ochotna udržovati dočasně společnou měnu jen tehdy, jestliže nebude bez svolení všech na území Rakousko-Uherska vzniklých států žádnému z těchto se strany rakousko-uherské banky půjčováno, a poněvadž rakousko-uherská banka a ostatní tohoto závazku nedodržely, naopak rakousko-uherská banka prohlásila, že bude půjčovat Maďarské republice a tajně bez vědomí komisaře našeho státu půjčovala německému Rakousku, není možno, aby vláda Československé republiky nesáhla k obraně proti soustavnému ničení hodnoty rakousko-uherské koruny. Rakousko-uherská banka celým svým postupem nesplnila také ustanovení statutu, že se bude starati o udržení kursu koruny na mezinárodním trhu, naopak nezodpovědným rozmnožování oběživa zápůjčkami, poskytovanými Maďarské republice a německému Rakousku, přeléváním válečných půjček pomocí lombardu do bankovek, tento mezinárodní kurs, jak záznamy na curyšské burse ukazují, přivedla stav, na jakém nebyl ani za nejtěžších dob válečných.

Proto protest rakousko-uherské banky neberu na vědomí a budu pokračovati dále na ochraně měny v Československé republice, třeba proti rakousko-uherské bance, která nijak nedbala protestů a výstrah, vznášených ze strany československé vlády.“⁴⁰

5.2.3 Koruna československá

Zákonnou úpravu nové československé měny stanovil měnový zákon z 10. dubna 1919. Ten určoval okolkované bankovky jako zákonné platidlo Československé republiky a měnovou československou jednotku označoval jako korunu československou se zkratkou Kč. Poměr ke staré rakousko-uherské koruně byl stanoven 1 : 1. Tím byli postižení dlužníci a zvýhodnění věřitelé, kterými byly většinou peněžní ústavy. Zákon dále zmocňoval vládu uzavřít na posílení měny zahraniční půjčky do výše 100 mil. dolarů. Na rozdíl od původních představ nebyla vytvořena cedulová banka a vydání platidel převzal na sebe dočasně stát. Ke správě měny byl vytvořen Bankovní úřad spadající pod ministerstvo financí. Podléhal ministrovi financí, ale jeho vedení a správu vykonával bankovní výbor. Bankovní úřad plnil až do zřízení Národní banky v roce 1926 funkci cedulové banky.⁴¹

5.3 Bankovní úřad

Přípravy na měnovou reformu zahrnovaly i vytvoření nového bankovního úřadu, podléhajícího ministerstvu financí. Tento úřad měl fungovat jako ústřední orgán měnové politiky Československa. Právní vymezení bankovního úřadu bylo uvedené v zákoně č. 187/1919 sb.

⁴⁰ VENCOVSKÝ, František. Alois Rašín: život a dílo. 1. vydání. Praha: Všehrd, 1992. 30 s. ISBN 80-853-0510-0.

⁴¹ LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990. 85 s. ISBN 80-200-0199-9.

5.3.1 Funkce bankovního úřadu

Bankovní úřad ministerstva financí měl za úkol vykonávat funkce emisní banky. Prováděl měnovou politiku, obchodoval se zlatem, spravoval rezervy, operoval s cennými papíry a řídil devizové hospodaření. Fakticky však fungoval pod ministerstvem financí a tudíž nevydával bankovky, ale takzvané státovky.

Fungování Bankovního úřadu bylo v dané době velkou pomocí a ukázalo se jako správné. Bankovní úřad fungoval až do března 1926, kvalifikovaně spravoval státní dluh a pomohl řešit aktuální problémy hospodářství Československa.

5.3.2 Vytvoření zlaté rezervy

Po odloučení měny nemělo Československo dostatečné rezervy deviz a zlata. V poválečném myšlení byla většina odborníků pro vytvoření zlaté měny. Důvod to mělo také ve stabilní předválečné měně. Zlato bylo bráno jako základ stabilní měny.

Vytvoření zlaté rezervy se provádělo několika způsoby. Vládním nařízením byl zakázán vývoz zlatých mincí a nezpracovaného zlata stříbra. Dále emisí 4% vnitřní valutové půjčky, která byla upisována ve zlatě, stříbře a valutách. Úrok a jistina byla splatná drahým kovem. Posledním způsobem bylo oslovení obyvatelstva, které formou darů drahé kovy poskytlo. Zahrnovalo to zlaté mince, pamětní medaile, zlaté hodinky a šperky.

5.4 Zhodnocení

Přestože měnová reforma proběhla hladce, nesplnila s ohledem na zamezení inflace očekávaný výsledek. Ceny stále převyšovaly běžné možnosti především dělnictva, což později vedlo k prohlubování sociálních nepokojů. Alois Rašín si přál zadržet podstatně více oběživa, než se ve skutečnosti podařilo. Nedostal k tomu však svolení. Později již nebylo možné takovou akci opakovat. Proti předválečnému stavu

tak zůstalo oběživo několikanásobně vyšší. Navíc docházelo i po provedení reformy k dalšímu nárůstu oběživa.

Dalším faktorem byla aktuální politická, sociální a hospodářská situace poválečné Evropy. V první řadě se jednalo o rozpočtové deficity v prvních letech nového státu a vypořádání se s válečnými dluhy. Finančně stavu nepříspěla ani mobilizace vojsk pro řešení problémů v pohraničních oblastech a na Slovensku s Polskem a tehdejší Maďarskou republikou. Síla koruny tak byla v prvních letech značně nestabilní a nenabízela možnosti k hospodářskému urovnání poměrů.

Na druhé straně měnová reforma osamostatnila československou měnu od měny ostatních zemí bývalého Rakousko-Uherska. Což je předpoklad každého suverénního státu. Československo si mohlo zvolit svoji vlastní měnovou politiku, kterou důsledně prováděl Bankovní úřad ministerstva financí. Československá koruna se s ohledem na celkový poválečný stav stala důvěryhodnou měnou. Růst inflace byl výrazně utlumen. Rašínovo přímé a důsledné vedení měnové reformy vytvořilo předpoklad pro budoucí rozvoj a nastolená koncepce se neměnila vlivem aktuálních okolních vlivů.

5.5 Odkaz Aloise Rašína

Alois Rašín nekompromisně prosazoval deflační měnovou politiku. Vytvořil si tak celou řadu odpůrců. V prvních poválečných letech navíc nebylo československé hospodářství dostatečně konkurenceschopné a umělé posilování koruny to přímo zapříčinilo. Pozitivní výsledky se dostavily až po Rašínově smrti v polovině dvacátých let. Tehdy bylo od dalšího posilování koruny ustoupeno a měna se stabilizovala. Přesto se československá koruna stala silnou a stabilní měnou na evropském trhu a to především díky Rašínově koncepci.

O jeho vizi pracujícího národa a přímočaré neústupnosti vypovídá i jeho vystupování na schůzích národního shromáždění. Na schůzi 20. prosince 1918 mimo jiné hovořil o rozpočtovém provizoriu:

„Tedy prosím, velectěné shromáždění, jisto jest, že problém celé naší budoucnosti spočívá v tom, jak všechny závady, které nám navalila válka, odstraníme. (Výkřik: Nechte dojít k sociální revoluci, pane ministře! Nepokoj.) Já jsem viděl sociální revoluci v Rusku, ale nevím, jestli to mělo výsledek ... (Výkřik: Zase jen hrozby! Pořád jen mluvíte o bolševismu a hrozbách! Výkřiky posl. Laubeho.)

Já, velectění pánové, jsem jistě poslední (Hlas: to je urážka, dělati z dělníků lenochy, pane ministře! Divím se, že to dělnictvo strpí!), já se dovolávám celého Národního shromáždění (Hlas: Z celého národa dělají příživníky státu!), jestli jsem se dopustil jakékoliv urážky dělníků. Já jsem se dopustil snad urážky jen jednoho, totiž lenochův (Výborně! Bouřlivý potlesk. Odpor vlevo. Různé výkřiky posl. Prokeše.)

Já myslím, že, prosím, usnášejíce se o zákonu o podpoře nezaměstnaných, jsme v paragrafu, o který běželo, řekli, že se musí hlásiti, že práci musí přijmouti, jestliže je mu přikázána podle jeho schopností, a že tento zákon znamená ohromný pokrok proti zákonu o vyživovacích příspěvcích, v kterémžto toho výrazu vůbec nebylo potřebí. To je pokrok, který udělalo toto Národní shromáždění, že řeklo: Ano, já jsem ochotno, stát jest povinen a musí býti ochoten dáti podporu těm, kteří práce dosíci nemohou, ale nemůže podporovati ty, kteří práci odmítají. (Hluk. Výkřiky.)

Trvám na tom, prosím (Hlas: Práci odmítají i důstojníci, kteří nechtějí jíti domů), ale také na ty se vztahuje moje slovo o tom, že stát nemá práva, podporovati lenochy (Výborně! Potlesk.), i na ty se vztahuje. (Hluk. Výkřiky. Předseda zvoní. Hlasy: Lenochů hájiti nebudeme.)

Všechno to nemůže změnit nic na faktu, že lepší budoucnost a upravení všech poválečných škod může nastati jen tenkrát (Hluk a nepokoj.), jestliže si uvědomíme, že všechny ty ztracené statky, které zničila válka, musí býti naším pokolením nahrazeny, a že této náhrady nemůžeme vyléčiti ty rány, které zasadila válka nejen nám, nýbrž všem ostatním státům, a že budeme tím silnější, čím tento základ bude pro nás lepší.

Jisto jest, že budeme bráti válečné zisky (Výborně! Potlesk. Různé výkřiky.), ale to je jenom jediná část té reformy. (Hlas: Až si to všechno schovají, zakopou do země. Papíry by shnily!).

To je jenom jedna část té reformy, druhá část, ten základ pro budoucnost, ten může spočívatí jenom v pracovitosti celého národa a jeho spořivosti. (Hlasy: Souhlasíme! Celého národa!) Celého národa, pánové, bez rozdílu! (Výborně! Potlesk. Hlasy: Celého národa!) Bez rozdílu celého národa! (Posl. Buřival: Žádných darmošlapů nebude trpět národ! Hlasy: Na žádné straně!)“⁴²

⁴² VENCOVSKÝ, František. Alois Rašín: život a dílo. 1. vydání. Praha: Všehrad, 1992. 43-44 s. ISBN 80-853-0510-0.

Závěr

Práce měla za úkol přiblížit v historických a ekonomických souvislostech měnovou reformu v nově vzniklém Československu v roce 1919. Snažil jsem se popsat důležité mezníky v problematice a spouštěče událostí, které následovaly. Věřím, že je práce dostatečně kompaktní a srozumitelná.

Problematika měnové reformy, s ohledem na vznik nového státního útvaru, je tématem velice obsáhlým a zajímavým. Jak je z práce patrné, zaměřil jsem se především na moment rozpadu monarchie a vzniku nové republiky. Schopnosti tehdejší československé reprezentace zaslouží nejvyšší obdiv. Přesně a profesionálně dokázala převzít řízení státu, bez případného krveprolití, které bezesporu hrozilo. Vystupovali a jednali jednotně, rázně a promyšleně. Přestože byl vznik republiky ohlášen předčasně a spontánně, podařilo se převzít moc způsobem, který by v historii našel jen málo podobných případů.

Prakticky okamžitě vyvstaly nové problémy hospodářské. Ekonomika vyčerpaná válkou se musela dostat na stav v mírových dobách před válkou. Tento úkol padl na bedra především Aloise Rašína, který se mu nebránil. Naopak svojí vlastní důraznou politikou vedl československou ekonomiku k prosperitě.

Tato práce nemá za úkol hodnotit problematiku z pohledu dnešního, nýbrž především z pohledu doby, ve které ke zmíněným událostem docházelo. Přímá a jasně daná politika odloučení měny byla v té době žádoucí. Různé zásahy okolních vlivů, které v nestabilní poválečné době ohrožovaly hospodářskou politiku, mohly způsobit mnohem větší obtíže.

Studium spojené s vypracováním této práce mě obohatilo. Vznik Československé republiky a počátek na události bohatého dvacátého století zahájil bohatou novodobou historii České republiky. Na začátku byla měnová reforma, která podtrhla suverenitu nového státu.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použitých českých zdrojů

- DOLEŽALOVÁ, Antonie. Rašín, Engliš a ti druzí: československé státní rozpočty v letech 1918-1938. 1. vydání. V Praze: Oeconomica, 2007, 422 s. ISBN 978-80-245-1356-0.
- GEBHART, Jan a Ivan ŠEDIVÝ. Česká společnost za velkých válek 20. století: pokus o komparaci. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 312 p. ISBN 80-246-0742-5.
- GILBERT, Martin. Dějiny dvacátého století. 1. vydání. Praha: N.L.N, s.r.o., 2005. 360 s. ISBN 80-7106-401-7.
- KALVODA, Josef. Genese Československa. Praha: Panevropa, 1998, 607 p. ISBN 80-858-4609-8.
- KEYNES, John Maynard. Ekonomické důsledky míru. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 199 s. ISBN 80-732-5043-8.
- LACINA, Vlastislav. Alois Rašín. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1992, 50 s. Kdo je-- (Mladá fronta), sv. 6. ISBN 80-204-0303-5.
- LACINA, Vlastislav. Formování československé ekonomiky 1918-1923. 1. vydání. Praha: Academia, 1990, 249 p., [16] p. of plates. ISBN 80-200-0199-9.
- MACMILLANOVÁ, Margaret. Mírotvorci. 1. vydání. Český Těšín: Academia, 2004. 14 s. ISBN 80-200-1151-X.
- PROKŠ, Petr. Politikové a vznik republiky: 1914-1918. 1. vydání. Praha: Prospektrum, 1998. 179-181 s. ISBN 80-717-5078-6.
- RAŠÍN, Alois a Ladislav RAŠÍN. Paměti Dr. Aloise Rašína. 2. vydání. Brno: Bonus A, 1994, 229 p. Memorabilia (Brno, Czech Republic). ISBN 80-901-6934-1.
- ŠETŘILOVÁ, Jana. Alois Rašín: dramatický život českého politika. 1. vydání. Praha: Argo, 1997, 173 p. ISBN 80-720-3061-2.
- VENCOVSKÝ, František. Alois Rašín: život a dílo. 1. vydání. Praha: Věšhrad, 1992, 73 s., [4] s. fotogr. ISBN 80-853-0510-0.
- VINEN, Richard. Evropa dvacátého století. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2007. 69 s. ISBN 978-80-7021-735-1.
- VONDRA, Roman. Peníze v moderních českých dějinách. 1. vydání. 273 p. ISBN 80-200-2130-2.

Seznam použitých internetových zdrojů

PÁNEK, Petr. Moderní_Dějiny: Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky.
SOVADINA, Jiří. [online]. [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/andrassyho-nota-27-10-1918>

Seznam ostatních zdrojů

ČSR. Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919. In: 507/1921 Sb. znění účinné od 16. 7. 1920. 1921. Dostupné z: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6njqg4wta>

Seznam tabulek

Tabulka 1: Růst akciového kapitálu velkých českých bank	28
Tabulka 2: Výkazy oběživa	30
Tabulka 3: Vývoj cen 38 druhů zboží v letech 1913-1921	35
Tabulka 4: Vývoj cen a reálných mezd v letech 1913-1921	36
Tabulka 5: Zapsané oběživo (v mil. K)	43

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Petr Košek

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: kombinované

Název práce: Československá měnová reforma (1919)

Rok: 2014

Počet stran textu bez příloh: 41

Počet titulů českých použitých zdrojů: 14

Počet internetových zdrojů: 1

Počet ostatních zdrojů: 1

Vedoucí práce: PhDr. Aleš Bříza